

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛЬТЕТИ

ҲУҚУҚШУНОСЛИК

КАФЕДРАСИ

Х.ХАКИМОВ

**2- мавзу: Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фаолиятини
ташқил этиш принциплари ва ҳуқуқий асослари**

маъруза матни

5380100-«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» бакалавр йўналиши талабалари учун

НАМАНГАН – 2012

Ушбу маъруза матни маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фанидан маъруза, семинар машғулотларига тайёрланишга бағишланган ва олий ўқув юртларининг 5380100-«юриспруденция» мутахассисликлари учун мўлжалланган. Ҳозирги пайтда фанни ўқитишдан мақсад - талабаларга маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тизимида оид масалаларни, уларнинг функциялари, ваколатлари, шунингдек, ижтимоий ҳаётни эркинлаштиришда ушбу органларнинг аҳамияти тўғрисида тушунтириш.

Тақризчилар:

М.Акаева

НамДУ ҳуқуқшунослик кафедраси доценти, ю.ф.н.

Темиров А.

Наманган вилояти “Ҳимоя” адвокатлар фирмаси бошлиғи.

Ушбу маъруза матни Наманган Давлат университетининг ижтимоий-иқтисодий факультети Илмий кенгашининг 2012 йил 28 августдаги 1-сон мажлисида (баённома №1) кўриб чиқилган ва фойдаланишга тавсия этилган.

Ушбу маъруза матни Наманган Давлат университетининг ҳуқуқшунослик кафедрасининг 2012 йил 27 августдаги 1-сон мажлисида (баённома № 1) кўриб чиқилган ва фойдаланишга тавсия этилган .

Наманган Давлат университети Илмий кенгашининг 2012 йил 29 августдаги 1-сон мажлисида (баённома №1) кўриб чиқилган ва фойдаланишга тавсия этилган .

2- мавзу. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фаолиятини ташкил этиш принциплари ва ҳуқуқий асослари

Режа

1. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятини ташкил этишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари.
2. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятини ташкил этишнинг конституциявий-ҳуқуқий принциплари.
3. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан қабул қилинадиган ҳужжатлари.

1. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятини ташкил этишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимидаги ва улар ваколатлари соҳасидаги ўзгаришлар халқ депутатлари ишига кенг жамоатчиликни жалб этишга замин яратди, бунга Ўзбекистонда ўзини ўзи бошқаришнинг таъсис этилиши ҳам катта таъсир ўтказмоқда. Халқ депутатлари фаолиятининг асосий принциплари ва уларни амалга оширишнинг кафолатлари ҳуқуқий тартибга солинади. Бу принциплар норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустаҳкамланганлиги муҳим аҳамиятга эга. Халқ депутатлари фаолиятининг мазмунини ташкил этувчи функциялар ҳуқуқий тартибга солинади. Бунда, албатта, ҳар бир босқич халқ депутатлари ваколатларидаги ўзига хосликлар эътиборга олинади. Халқ депутатлари ваколатлари, биринчи, навбатда Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, қонунларда ва бошқа ҳужжатларда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти вакиллик органларининг тизими Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгиланган, уларнинг ички таркибий қисмлари эса улар ҳақидаги алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти вакиллик органларининг, функция ва ваколатларини амалга оширишдаги депутатларнинг, фуқароларнинг тутган ўрни ва роли

тартибга солинади. Шунингдек, ҳуқуқий ҳужжатлар билан халқ депутатлари фаолиятининг асосий ташкилий шакл ва услублари ҳам тартибга солинади. Юқоридагилардан кўришиб турибдики, халқ депутатлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш мураккаб жараёни ташкил этади. Ҳозирги даврда ҳуқуқий нормалар билан бир қаторда бошқа ижтимоий нормалардан ҳам фойдаланиш кўрсатилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари жуда катта ваколатларга эга. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 78-моддаси 5-бандидаги қоидага мувофиқ Олий Мажлис палаталари Ўзбекистон Республикасининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятлари тизимини ва ваколатларини белгилайди.

Ўзбекистон Республикасида қонун чиқарувчи орган битта, у ҳам бўлса Олий Мажлис палаталаридир. Вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари қонун чиқариш ҳуқуқига эга эмаслар. Бу органлар Ўзбекистондаги ягона давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимини ташкил этадилар. Демак, вилоят, туман, шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари ваколатларини Олий Мажлис палаталари белгилайди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 89-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Президенти давлат бошлиғидир ва давлат ҳокимияти органларининг келишилган ҳолда фаолият юритишини ҳамда ҳамкорлигини таъминлайди¹.

Ўзбекистон Республикасида ижро этувчи ҳокимият Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва вилоят, туман, шаҳар ҳокимларидир, бу органларнинг ваколатларини ҳам Олий Мажлиси палаталари белгилайди.

Ўзбекистон мустақиллик йиллари давомида умуминсоний кадриятлар ва бой миллий анъаналар билан йўғрилган ўзига хос ривожланиш йўлини аниқлаб олди. Шу асосда давлат-ҳуқуқий амалиётда жаҳон парламентаризмининг бой тажрибасидан унумли фойдаланилиб, республика конституциявий тузумида халқ ҳокимиятчилиги, ҳокимиятларнинг бўлиниши принципларига мос давлат органлари тизимини шакллантирилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг XXI боби маҳаллий давлат ҳокимияти асосларига бағишланган бўлиб, мазкур бобда Ўзбекистон Республикасида маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг тутган ўрни ва роли кўрсатилган, бу органларнинг давлат ҳокимиятини амалга ошириш бўйича ваколатлари ва бошқа давлат органлари билан бўлган ўзаро муносабатларининг асослари белгилаб берилган. Мазкур бобда ҳокимлар бошчилик қиладиган маҳаллий халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 99 ва 102-моддалари) берилган. Конституциянинг 100-моддасида маҳаллий ҳокимият органларининг, 105-моддасида ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари берилган. Конституциянинг 103, 104-моддаларида вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларини тайинлаш ва уларнинг ваколатни амалга ошириш тартиби белгиланган. Конституциянинг 101-моддасида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимларнинг ваколат муддатлари берилган.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ваколатли ва бевосита демократия шакллариининг узвий боғланганлигини ўзида ифодалайди. Конституциянинг 58-моддасида давлат жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлаши, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб бериши белгиланган. Конституциянинг 60-моддасида сиёсий партиялар ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этишлари белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг фуқароларига жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқи берилади ва бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш орқали амалга оширилади.

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. Ўзбекистон. 2012. 24-бет.

2. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари органлари фаолиятини ташкил этишнинг конституциявий-ҳуқуқий принциплари.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ташкил этилиши ва фаолияти принциплари деганда Кенгашларнинг ташкил этилиши ва асосий ҳал қилувчи шакл ва услубларини белгилаб берувчи асосий ғоялар, етакчи бошланишлар тушунилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг демократик принциплари халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг тўғри йўналишини белгилаб беради. Бу принциплар, албатта, иқтисодий муносабатларни, жамият ривожланишининг сиёсий шарт-шароитларини ҳам акс эттиради.

Маҳаллий давлат ҳокимиятининг органлари фаолиятининг принциплари Кенгашларнинг ташкил этилиши ва фаолиятига таъсирининг самарадорлигига, уларнинг илмий етуқлиги ва асослантирилганлигига, жамиятнинг ривожланиш даражасига боғлиқ.

Маҳаллий давлат ҳокимиятининг органлари фаолияти принциплари ўзларининг аҳамиятига кўра асосий (умумий) ва хусусий (махсус) турларга ажралади. Ҳамма асосий принциплар бир-бирлари билан ўзаро мустаҳкам боғланган, бир-бирини тўлдириб, бойитиб боради. Масалан, республика фуқароларини Кенгашлар ва уларнинг органлари ишига кенг жалб қилишни, Кенгашларнинг фаолиятида ошқораликни таъминлашимизни кўз олдимизга келтира олмаймиз, буларнинг иккисини ҳам қонунчиликка қатъи риюя қилишсиз таъминлаб бўлмайди.

Маҳаллий давлат ҳокимиятининг органлари принципларининг ташкил этилиши ва улар фаолиятининг асоси Республика Президенти И.А.Каримов рисоаларида, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида, Олий Мажлис тўғрисидаги, Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунларда ишлаб чиқилган ва халқ депутатлари Кенгашлари фаолияти тажрибасида ривожлантирилган. Ўзбекистон мустақиллиги шароитида халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократик принципларини, омма томонидан давлат ва жамият ишларини бошқаришда тўпланган тажриба, Ўзбекистон Республикаси олдида турган янги вазифаларни ўзларида ифодалаб ривожланди ва янги мазмун билан бойиб бормоқда.

Маҳаллий давлат ҳокимиятининг органлари фаолиятини ташкил этишнинг умумий принциплари давлат ва ҳокимият ривожланиб борган сари ўзгаришлар ҳам кўзда тутилади. Ҳозирги жараёнда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисининг иккинчи чақириқ VIII сессиясида билдирган фикрларига асосланган ҳолда «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги конституциявий қонуннинг 2-моддасида «Демократик ислохотларни чуқурлаштириш ҳамда фуқаролик жамиятини шакллантиришга доир қонун ҳужатларини такомиллаштиришнинг асосий принциплари» белгиланган.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократик принциплари ташкилий-сиёсий муносабатларнинг ҳуқуқий ва ташкилий шакллари муфассал қамраб олади. Мисол учун, баъзи принциплар Кенгашлар тизими тузилишини белгилайди. Кенгашлар ҳудудларга кўра тузилади.

Хусусий, махсус принципларни ҳар хил асосларга кўра турлаш мумкин. Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг энг умумий аҳамиятга эга бўлган принциплари, давлат ҳокимияти вакиллик органлари тўғрисидаги назария тизимининг ўзагини ташкил этади. Улар: Кенгашлар фаолиятига аҳолини доимий ва тобора кўпроқ доираларда жалб этиш, халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократлиги Кенгашлар фаолиятида ошқоралик, коллективчилик ва коллегиячилик, қонунчилик, кенгашлар ва ҳокимнинг ижро

этувчи аппарати фаолиятида бошқариш, меҳнатни илмий ташкил этиш (НОУТ), миллатларнинг тенглиги принципи.

Асосий қоидалар Кенгашларни ва уларнинг органларини ташкил этиш ва фаолиятининг бошқа махсус асослари учун замин бўлиб хизмат қилади.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг асосий принциплари ҳуқуқий ва ташкилий воситалар тизими ёрдамида амалга оширилади. Уларнинг таъминланиши бевосита ҳуқуқий мезонларда мустаҳкамланиши билан белгиланади. Жумладан, бу принциплар Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунида белгиланган. Мазкур Қонуннинг 1-моддасида «Халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким аҳолини вилоят, туман ва шаҳарни бошқаришга жалб этишни таъминлайди», дейилган. Бу фуқароларни кенгаш ва унинг органлари фаолиятига жалб этиш принциpidир.

Юқорида санаб ўтилган принципларнинг ҳуқуқий таъминланиши кенгашлар томонидан бошқа давлат органларига тегишли ҳуқуқ ва мажбуриятларни моддама-модда тартибга солиниши билан эришилади.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг асосий принципларини қонун меъёри даражасига кўтариш, уларга доимий амал қилиш ҳуқуқий мажбурийлигини ва, шундай қилиб, уларнинг ижро қилиниши қонунчилик талабларидан бири эканлигини билдиради.

Ташкилий томондан халқ депутатлари Кенгашлари ишини уюштиришнинг асосий демократик принциплари ташкилий шакл ва услублар тизими билан таъминланади. Улар, биринчидан, шу принципларнинг талабларига жавоб беради, иккинчидан, уларни амалда татбиқ этиш учун муайян усул бўлиб хизмат қилади.

Демократиянинг муҳим принципи - давлат ҳаётида иштирок қилишга, ўз давлатини бошқаришга, давлат хизматини ўташга тобора кўпроқ фуқароларни мунтазам жалб қилишдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойилларини белгилаб берар экан, яқин келажакда фуқароларнинг сиёсий жараёнларда, давлатни бошқаришда қатнашувини таъминлайдиган ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришга алоҳида эътибор бериш кераклигини таъкидлади.

Бизнинг мамлакатимизда оммани давлат ишларини бошқаришга жалб қилишда халқ депутатлари Кенгашлари муҳим аҳамият касб этади.

Аҳолини халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятига жалб этиш халқ оммасининг Кенгашларнинг кўп қиррали фаолиятида ҳал қилувчи иштирокини билдиради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаидир.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг давлат ҳокимияти органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқи уларга фақат сайловларда иштирок этиш имконини бериб қолмасдан, депутатликка сайлангандан сўнг давлат ҳокимиятини бевосита амалга ошириш имконини ҳам беради.

Халқ депутатлари Кенгашлари аҳолининг ёрдамсиз уларнинг таркиби кўп сонли бўлишга қарамасдан, фақат ўз депутатларининг кучига суянган ҳолда ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти куриш бўйича олдиларида турган жуда катта, кўп қиррали вазифаларни муваффақиятли ҳал қила олмас эдилар. Бу бошқарув аппарати фаолиятини тинмай такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Фуқароларнинг кенгашлар ишидаги иштирокини, ҳар хил асосларга кўра турлаш мумкин. Бу иштирок шахсий характерга ҳам, индивидуал ва коллектив характерга ҳам эга бўлиши мумкин. Биринчисига халқ депутатлари Кенгашларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқини амалга ошириш, кенгашларга ва уларнинг органларига ариза, шикоят ва таклифлар билан мурожаат қилишлари, доимий комиссияларда фаоллар сифатидаги ишлари, ҳокимлар маҳкамаси бўлим ва бошқармаларида жамоатчилик асосида инспектор бўлиб ишлашлари ва ҳоказолар киради.

Аҳолининг кенгашларнинг фаолиятида жамоа бўлиб ишлаш шакллари уч турга ажралади. Биринчи турига давлат ҳокимияти органларида халқ оммасининг жамоатчилик ташкилотлари орқали иштироки, иккинчи турига жамоатчилик ташаббускор ташкилотларининг Кенгаш фаолиятида иштироки ва учинчи турига меҳнаткашлар оммасининг ишлаб чиқаришдаги ва турар

жойлардаги мажлислари киради. Ана шундай мажлисларда кенгаш ва унинг органлари ваколатларига кирувчи масалаларни дастлабки тарзда муҳокама қилиш ўтказилади.

Меҳнаткашлар оммасини кенгашнинг ишига жалб қилиш учун ҳар хил ташкилий ҳуқуқий шакллар қўлланилади. Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари Кенгашлари иш тажрибасида кенгашларнинг сессияларини тайёрлаш ва ўтказишга фақатгина депутатларнигина эмас, балки кенг жамоатчиликни ҳам жалб қилиш учун қатор усуллар ишлаб чиқилган.

Фуқароларни ҳоким ижроия аппаратида жамоатчилик асосида ишлашга жалб этиш куйидаги йўналишларда олиб борилади:

а) ҳоким ижроия аппаратида штатсиз бирлашмалар, ҳар хил комиссиялар, штатсиз инструкторлар сифатида фаолият олиб бориш;

б) маҳаллий ижроия ҳокимияти органларида мустақил звенолар сифатида ташкил этиладиган штатсиз бирлашмалар;

в) бўлимлар қошида тузиладиган жамоатчилик кенгашларида бўлим бошлиқлари, инспектор ва инструкторларнинг штатсиз ўринбосарлари сифатида фаолият кўрсатиш.

Ваколатли ҳокимият органлари фаолиятида аҳолининг иштироки воситалари ичида қонун ва қарорларнинг лойиҳаларини олдиндан муҳокама қилиш кўзга кўринарли ўрин эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг лойиҳаси икки маротаба умумхалқ муҳокамасига кўйилди. Лойиҳа муҳокамаси вақтида кўрсатилган таклиф ва мулоҳазалар умумлаштирилиб, янгидан тузилган лойиҳа яна муҳокамага кўйилди, шундан сўнггина у Олий давлат ҳокимияти органи томонидан қабул қилинди.

Ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини олдиндан муҳокама қилиш улар қанчалик халқ эркини ифодалашини билиш учун, ундаги йўл куйилган камчиликларни аниқлаб олиш учун олинган таклиф, мулоҳаза ва қўшимчалар асосида мукамал ҳуқуқий ҳужжат ишлаб чиқиш учун зарурдир.

Жамоатчилик вакиллари маслаҳат овози билан кенгашларнинг сессияларида, ҳоким қошидаги маслаҳат кенгаши мажлисида ва доимий комиссиялар мажлисларида иштирок этадилар. Улар томонидан билдирилган мулоҳазалар у ёки бу масалани тўғри тушунишга, улар бўйича асосланган қарорлар қабул қилишга имкон яратади. Энг яхши қарор ҳам, агарда унинг ижроси ташкил этилмаса, унинг ижро этилишига кенг меҳнаткашлар оммасини жалб этилмаса, қоғоздалигича қолиб кетаверади. Шунинг учун ҳам қарорларни ижро этиш босқичида кенг меҳнаткашлар оммасини жалб этиш кенгашларнинг ва ҳокимларнинг биринчи навбатдаги вазифасига киради.

Ўзбекистон Республикаси маҳаллий кенгашлари иш тажрибасида халқ оммаси халқ депутатлари Кенгашларини ва уларнинг органлари фаолиятини назорат қилишга ҳам кенг жалб қилинади. Мана шу назоратга кенг меҳнаткашлар оммасини жалб қилиш воситаси депутатлар, ҳокимият, уларнинг бўлим ва бошқармаларини сайловчилар, жамоатчилик ташкилотлари ва меҳнат жамоалари олдидаги ҳисоботларидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг таъкидлашича, ҳуқуқий давлат қуришнинг ҳозирги босқичида депутатларнинг ўз сайловчилари олдида ҳисобот беришлари Олий Мажлис фаолиятида муҳим ўрин тутиши лозим. Ҳатто, маълум бир лойиҳа, муайян қонун муҳокама этилаётган пайтда сайловчилар билан учрашувлар ташкил этиш ҳам мумкин. Бу қонунчилик фаолияти сифатини оширади, қонуннинг таъсирчанлиги таъминлайди, халқнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида Ўзбекистон халқининг демократия ва ижтимоий адолатга содиқлиги эълон қилинади. Демократияга изчил риоя қилиш давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятига сингиб кетган. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Ўзбекистон мустақил демократик ҳуқуқий давлат эканлигини таъкидлайди. Бу - инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир¹. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятини

¹ «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура». Т., «Ўзбекистон», 1992 йил, 43-бет.

демократик ягона давлат раҳбарлиги, жойларнинг ижодий фаоллиги ва ташаббуси билан боғлаш имкониятини беради. Бунда ҳар бир орган ва мансабдор шахс конкрет ваколат билан уни ижро қилишда маълум мустақиллик ва топширилган иш учун масъулият билан таъминланади.

Давлат, хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишнинг ҳамма соҳаларидаги халқ депутатлари Кенгашлари ташкил этилиши ва фаолияти демократиклигининг моҳияти шундан иборат. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги, энг аввало, Кенгашларнинг ташкил этилиши ва фаолиятида намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов Олий Мажлис биринчи сессиясида кўрсатиб ўтганидек, Олий Мажлисга, шунингдек, маҳаллий ҳокимиятлар вакиллик органларига кейинги сайловларни ташкил қилишнинг дастлабки давларидаёқ синфий ёндашув нодемократик тамойил сифатида рад этилди. Вакиллик органларига сайлов турли партия ва ҳаракатларнинг вакиллари билан иборат номзодлар орасидан муқобиллик асосида сайланди.

Халқ депутатлари Кенгашларини ташкил этиш ва фаолиятининг демократиклиги асосида ҳамма Кенгашларни ягона бир тизимга бирлаштириш амалга оширилади. Бу билан ҳар бир звено Кенгаш фаолиятида яқдиллик ва келишганликка эришилади. Бу оддийгина юқори турувчи ва қуйи турувчи Кенгашларнинг ўзаро муносабати бўлмай, ваколатли давлат ҳокимияти органларининг ўзаро муносабат принциpidир.

Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократиклиги қуйидагиларда кўринади:

1. Қуйидан тортиб юқоригача ҳамма ҳокимият органлари сайлаб қўйилади. Сайлов тизимининг асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида (XXIII боб) мустаҳкамланган.

2. Республикадаги вакиллик ва ижроия ҳокимияти тизимидаги ҳисобдорлик.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида» ги Қонунига мувофиқ вилоят, туман ва шаҳар ҳокими вилоят, туман ва шаҳарнинг олий мансабдор шахси бўлиб, айни бир вақтда, тегишли ҳудуддаги вакиллик ва ижроия ҳокимиятини бошқаради. Вилоят ҳокими, Тошкент шаҳар ҳокими Ўзбекистон Республикаси Президенти ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордирлар. Туман, шаҳар ҳокими юқори турувчи ҳоким ва тегишли халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобдордир.

«Ўзбекистон Республикасида халқ депутатларининг мақоми тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни депутатларнинг ҳам сайловчилар олдидаги ҳисобдорлигини белгилайди. 17-моддага кўра, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси депутати вақти-вақти билан, аммо йилига камида бир марта, вилоят, туман, шаҳар Кенгаши депутати эса йилига камида икки марта ўз иши тўғрисида сайловчиларга ҳисобот бериб туриши ва ўзи сайланган ҳокимият вакиллик органининг иши ҳақида хабардор этиб туриши шарт. Депутатнинг ҳисоботи сайловчилар талаби билан ҳам ўтказилиши мумкин. Халқ депутатлари Кенгашларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг демократлиги принципини амалга оширилишининг ҳар хил кафолатлари мавжуд. Ўз мазмунига кўра уч турдаги кафолатларга ажратилиши мумкин: сиёсий, ташкилий ва моддий кафолатлар. Халқ депутати Кенгашларининг ташкил этилиши демократиклигининг муҳим сиёсий кафолати Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигидир (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 7-моддаси).

Ҳар бир Кенгаш давлат ҳокимиятининг ваколатли коллектив органи сифатида чиқади. Тегишли Кенгашларнинг ваколоти доирасига кирувчи масалалар бу Кенгашларнинг депутатлари томонидан уларнинг сессияларида ҳал қилинади.

Коллективчиликнинг моҳияти шундаки, Кенгашлар, ҳокимликлар, уларнинг органлари, депутатлари ўз фаолиятларида фақатгина ўзларининг билим ва тажрибаларигагина суяниб қолмайдилар. Асосланган қарорлар қабул қилиш ва уларнинг ижросини таъминлаш учун мутахассисларнинг, жамоатчиликнинг ташаббуси, тажрибаси кенг ва доимо ишлатилади. Коллектив бўлиб иш кўриш - тўғри ва керакли вақтда зарур қарорлар қабул қилишни таъминлайди.

Коллектив бўлиб иш кўриш фақатгина Кенгашларнинг ва уларнинг органлари фаолиятида

қўлланилиб қолмасдан, балки депутатларнинг сайлов округлари-даги фаолиятида ҳам кенг қўлланилади. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонуни асосида ўзбек халқининг миллий анъаналарига мос ҳокимлик институтининг киритилиши коллективчиликни яқкабошчилик билан қўшиб олиб бориш имконини берди.

Коллективчилик муайян гуруҳ депутатларнинг биргаликдаги фаолиятини билдиради. Уч-тўрт депутат бирор ишни биргаликда кўриб ҳал қилса, бу ҳам коллектив бўлиб иш кўриш бўлади, лекин ўнлаб депутатларга эга бўлган ҳамма Кенгашнинг номидан иш кўролмайди. Коллективчиликнинг энг юқори шакли бу коллегиялчиликдир. Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари маълум сон депутатлардан иборат. Коллегиялчилик Кенгаш ваколатига кирадиган масалаларни ҳал этишда қонун талаби бўйича иштирок этиши шарт бўлган депутатларнинг сонидир. Агарда шунча сон депутатлар иштирок этсаларгина Кенгаш мажлиси очилиши ва у қарорлар қабул қилиши мумкин. Бу ҳолат **кворум** дейилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва амалдаги қонунчилигига кўра кворум икки турга бўлинади:

- а) мажлисни очиш ва уни ўтказиш учун;
- б) қонунларни ва қарорларни қабул қилиш учун.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисидаги конституциявий қонун ва Олий Мажлисининг иш тартибига кўра Олий Мажлис сессиялари Олий Мажлис депутатларининг учдан икки қисми иштирок этса, очилиши ва ўтказилиши мумкин.

Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунга кўра Кенгашларнинг сессиялари, агарда шу Кенгаш депутатларининг учдан икки қисми ҳозир бўлса, очилиши ва иш бошлаши мумкин деб белгилайди. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиришлар киритиш депутатларнинг учдан икки қисми овоз берган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин, бошқа қонунлар оддий кўпчилик билан қабул қилинади.

Олий Мажлисининг қонунларини, қарорлари ва бошқа актларини, маҳаллий Кенгашлар актларини қабул қилиш учун шу коллегиял органлар депутатларининг оддий кўпчилиги овоз бериши kifойадир.

Қонунийлик принципи ҳамма вакиллик давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг энг муҳим ташкилий сиёсий ва ҳуқуқий принципларидан биридир. Шунинг учун ҳам бу принципнинг асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ва халқ депутатлари Кенгашлари тўғрисидаги қонунларда мустаҳкамланган. Конституциянинг 15-моддасида «Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари-нинг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар конституция ва қонунларга мувофиқ иш кўрадилар», дейилади. Қонунийликнинг моҳияти ҳамма давлат органлари, жамоат ташкилотлари, мансабдор шахслар ва фуқаролар қабул қилинган меъёрий ҳужжат-ларга бир хилда риоя қилишларини билдиради. Қонунийлик принципи ваколатли давлат ҳокимияти органлари фаолиятида, энг аввало, шуларда кўринадикки, мазкур органларнинг тизими ва уларнинг ташкил этилиш тартиби асосий қонунда - Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида мустаҳкамланган. Халқ депутатлари Кенгашларининг ҳар бир звеноси қонунларда белгиланган ваколатларни ўзларига берилган ҳуқуқлар доирасида амал оширадилар.

Маҳаллий Кенгашлар фаолиятида қонунийлик принципини таъминлаш қатор талабларга жавоб беришни кўзда тутати. Уларнинг асосийлари қуйидагилардир:

биринчидан, Конституция ва қонунлар билан белгилаб берилган ваколатларга риоя қилиш. Ҳар бир Кенгаш қонунлар билан белгиланган масалаларнигина ҳал қилиши мумкин;

иккинчидан, масалаларни ҳал қилишнинг белгиланган тартибига риоя қилиш;

учинчидан, қабул қилинаётган актларга нисбатан қонунчилик талабларига риоя қилиш. Кенгаш фақат унга берилган ҳуқуқлар доирасидагина актлар қабул қилиши мумкин. Кенгашнинг қарори ўзининг мазмунига кўра қонунларга ва юқори органларнинг актларига мос бўлиши шарт. Қарор ва қонунлар кўзда тутилган тартибда ва шаклда қабул қилинади.

Ошкоралик давлат ҳокимияти вакиллик органларини янада ривожлантиришдаги муҳим йўналишлардан биридир. Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳам, маҳаллий вакиллик органлари бўлган вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашлари ҳам, ўзини ўзи бошқариш органлари ҳам сайловлар асосида ташкил этилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисидаги қонунда ҳам, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисидаги қонунда ҳам алоҳида бир модда - 6-модда ошкораликка бағишланган. Унга кўра сайловга тайёргарлик кўриш ва ўтказишни сайлов комиссиялари очик ва ошкора амалга оширадilar.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳоким фаолияти, қарорлар қабул қилишдан тортиб уларнинг ижросини таъминлашгача бўлган жараён омманинг кўз ўнгида амалга оширилади.

Вакиллик органлари тўғрисидаги қонунларда улар ўз ишлари ва қабул қилган қарорлари ҳақида аҳолини мунтазам хабардор қилиб туришлари кўрсатилган. Маълумки, вакиллик органлари фаолиятининг асосий шакли уларнинг сессияларидир.

Ошкораликни янада ёйиш мақсадида фақат Кенгашлар эмас, доимий комиссиялар ва бошқа органлар фаолияти ҳам ошкоралик асосида ташкил этилади.

Халқ депутатлари Кенгашларининг фаолияти тўғрисида кенг меҳнаткашлар оммаси учун ҳар томонлама ахборотлар бериб бориш зарурияти туғилади.

Амалда бўлган қонунчилик депутатларнинг Кенгаш қарорларини аҳолига тушунтириб боришини, сайловчилар олдида, меҳнат жамоалари ва жамоат ташкилотлари олдида ўз иши ва Кенгаш фаолияти тўғрисида мунтазам ахборотлар бериб туришини ўрнатади. Бу ҳам ошкораликнинг муҳим кўринишларидан биридир. Ошкораликнинг яна бир йўли депутатларнинг ҳисоботларидир. Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисидаги қонунда депутатларнинг аҳоли олдида мунтазам ҳисобот бериб боришлари белгилаб қўйилган.

Халқ депутатлари Кенгашлари ишининг ошкоралигини таъминлаш усуллари жуда ҳам турли-туман, лекин улар бир-биридан ажралиб қолган эмас, уларнинг демократик асоси ва мақсади бирдир. Бу усулларнинг алоҳида олинган биттаси Кенгашлар фаолиятининг ошкоралигини таъминлай олмайди, албатта. Лекин уларнинг ҳаммаси Кенгашларнинг омма олдида ва уларнинг иштирокида иш олиб боришига муҳим омил бўлади.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимият фаолиятида бошқаришни ва бошқариш меҳнатини илмий ташкил этиш талабларини жорий этиш, кадрлар танлаш ва жой-жойига қўйишда уларнинг билимлари, тажриба ва имкониятларини ҳисобга олиш кўзда тутилади. Бу талабга жавоб бериш кенгашлар ва ҳокимиятлар томонидан ҳар хил ижро этувчи органлар ва комиссиялар тузишда, аппарат қисмлари, раҳбарлари ва ходимларини, инструкторлар, инспекторлар, референтларни танлашда амалга оширилади. Мустақил Ўзбекистон шароитида кенгашлар ва ҳокимият аппарати ходимларининг малакасини ошириш, депутатларни ўқитишнинг ривожланган тизимини ташкил этиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидандир. Чунки бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги «Жамият тубдан янгиланаётган бир пайтда бизга малакали, ҳар томонлама тажрибага эга бўлган, ўзгаришларни ҳаётга татбиқ этишга қодир бошқарув аппарати керак», деган кўрсатмаларидан келиб чиқади.

Маҳаллий ижроия ҳокимияти аппарати фаолиятининг меҳнат унумдорлиги ошишининг муҳим ташкилий-техникавий асоси улар фаолиятига ҳозирги замон ташкилий техникасини ва ҳисоблаш воситаларини татбиқ қилишдир. Ташкилий техникани-диктофонларни, кўчи-рувчи ва кўпайтирувчи аппаратларни, микрофильмларни, архив ускуналарининг ҳар хил турларини қўллаш ҳамда иш жойларини ва биноларини шуларга мослаштириш катта аҳамиятга эга.

Ахборотларни топиш ва уларни сақлаш, қарорларнинг мақсадга мувофиқ турларини ишлаб чиқишни олдиндан айтиб беришнинг энг самарали ҳозирги замон воситаси - электрон ҳисоблаш воситалари (компьютерлар), ҳисоблаш марказларини тузишдир. Масалан, ҳозирги замон ҳисоблаш техникаси вилоят ҳоким-ликларида моддий-техникавий таъминотни ва савдо оборотининг самарадор тизимини топиш учун, шаҳар транспортининг тўғри ишлашини таъминлаш учун, қурилишни режалаштириш учун биринчи навбатда зарур. Бошқа-ришни ва бошқариш меҳнатини илмий ташкил этиш Ўзбекистон Республикасида халқ депутатлари

Кенгашлари ва ҳоким-ликлар қошида ҳисоблаш ва ташкилий техникани қўл-лаш билан шуғулланувчи махсус хизмат (бу гуруҳ ёки сектор бўлиши мумкин) ташкил этишни тақозо этади. Айрим кенгашларда бундай хизмат мавжуд. Масалан, халқ депутатлари Тошкент шаҳар Кенгашида ҳисоблаш маркази бор. Бу ишни бутун республикада яхши йўлга қўйишда ягона ҳукумат дастури бўлиши кўриниб турибди.

Бошқаришни ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этиш халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликларда кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш ва уларни мунтазам аттестациядан ўтказиб туришни ҳам камраб олади. Бу соҳада ҳам асосий қўйилаётган талаблар И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маърузасида кўрсатиб берилган. Бошқарув соҳасидаги кадрларни тайёрлаш даражаси уларнинг бугунги ўзгаришларни амалга ошириш истаги ва лаёқатига боғлиқ. Шу боис ҳам давлат хизматчиларининг мақоми тўғрисида қонун қабул қилиш зарурати сезилмоқда. Бу қонунда ва унинг асосида қабул қилинадиган меъёрий ҳужжатларда давлат хизматчиларини танлаб олиш тизими, уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари, масъулияти, униб-ўсиши, ижтимоий ҳимояси, имтиёзлари белгилаб берилган бўлар эди. Мазкур муносабатларни қонун йўли билан тартибга солиш кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишдаги ўзбошимчалик, шахсий садоқат, қариндош - уруғчилик каби иллатларнинг пайини қирқади. Қонун кучли рағбатлантириш механизмини вужудга келтириши керак.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлардаги кадрларга нисбатан юқорида айтилганлардан шуни кўриш мумкинки, бу кадрларнинг иш услублари тубдан ўзгартирилиши лозим. Бу эса инсонларга бўлган ҳурмат, уларнинг фикрларини ҳисобга олиш ва ҳақиқатан ҳам халққа яқин бўлиш билан белгиланади. Бу соҳада сайлаб қўйиш, конкурс асосида танлаш, аттестация ва тайинлаш ўртасида энг яхши мутаносиблик таъминланиши лозим. Бу соҳада кадрлар захирасини ҳам очик тузиш, ҳокимлик аппарати кадрларининг малакасини ошириш, уларнинг номзодларини Кенгашлар сессияларида ҳар томонлама муҳокама қилиш мақсадга мувофиқдир.

Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятда иш юргизишни такомиллаштириш бошқарув меҳнатини илмий ташкил этишнинг талабларидан биридир, чунки у муҳим ташкилий тадбир ҳисобланади.

Бошқариш ва бошқарув меҳнатини илмий ташкил этишнинг яна бир йўналиши халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятлар фаолиятида давлат ҳуқуқий тавсияномаларини татбиқ этишдир. Маълумки, Ўзбекистон Республикасида юристлар, иқтисодчилар, файласуфлар, социологлар ўз илмий тадқиқотларида халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятлар фаолиятининг ҳар хил йўналишларини ўрганганлар ва шу фаолиятни яхшилашга, уни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар, тавсияномалар беришган. Халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимиятларнинг ҳуқуқий мақомини такомиллаштиришга қаратилган энг мақбул таклифлар ва тавсияномалар кенгаш ва ҳокимият фаолиятига татбиқ қилиниши керак.

Миллатларнинг тенглиги принципи. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида Ўзбекистон халқи миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқароларини ташкил этиши белгиланган. Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи экан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига, халқ депутатлари Кенгашларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига турли миллат вакиллари сайланган. Ўзбекистон Республикасидаги ҳамма вакиллик органлари ўзларининг табиатига кўра ҳамма миллат вакилларини Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини мустаҳкамлашга, фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат куриш ишига жипслаштиради. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти асослари» ва Қонунларига мувофиқ ҳамма миллат вакиллари шу органларга сайланиб қолмасдан, улар тизимидаги органларга ҳам сайланмоқдалар ва шу органлар фаолиятида фаол иштирок этмоқдалар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ёзади: "Бошқарув вазифаларининг асосий қисмини марказдан вилоятларга, вилоятлардан шаҳар туманлардаги давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларига ўтишни таъминлаш даркор. Шу

тариқа бу босқич аста-секин ўзини ўзи бошқариш жамоатчилик ташкилотларига ҳам етиб боради".¹

Ўзбекистон Республикасидаги давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари тизимида ўтказилаётган ислохотларнинг асосий мақсади Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг "Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида" асарида бир оғиз сўз билан шундай белгиланади: "инсонга хизмат қилмайдиган биронта давлат тизими мавжуд бўлишга ҳақли эмас".

Барқарор бозор иқтисодиёти, очиқ ташқи сиёсатга асосланган кучли демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш пировард мақсад бўлиб қолиши керак. Ана шу мақсадни амалга оширишда давлат ҳокимиятини вакиллик ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари алоҳида ўрин эгаллайдилар.

3. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан қабул қилинадиган ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида» ги Қонунининг 6-моддасига мувофиқ халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгаши қарорлар қабул қилади. Вилоят, туман, шаҳар ҳокими қарорлар қабул қилади ва фармойишлар чиқаради. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида» ги Қонунининг 24-моддасига мувофиқ ўзини ўзи бошқариш органлари қарорлар қабул қиладилар.

Давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятини тартибга солишда Кенгашлар томонидан қабул қилинадиган иш тартиблари муҳим аҳамиятга эга. Қонуннинг 18-моддасига кўра Кенгашлар томонидан қабул қилинадиган иш тартиблари халқ депутатлари Кенгаши сессияларини чақириш ва ўтказиш, унда қарорлар қабул қилиш ва сессияга ҳал қилиш, берилган бошқа ваколатлар халқ депутатлари Кенгаши иш тартибига мувофиқ белгиланади.

Санаб ўтилган ҳуқуқий ҳужжатлар маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари, ҳокимликлар ва ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини амалга оширишга қаратилган, улар ёрдамида шу органларнинг ваколатлари амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасида ҳозирги кунгача фаолият кўрсатиб келаётган давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари қуйидаги ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қиладилар: халқ депутатлари Кенгашининг ҳокимлик аппаратининг иш тартиби (регламенти), халқ депутатлари Кенгашларининг ёрдамчи ва ижро этувчи органлари тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатлар (уларга депутатлик гуруҳлари тўғрисидаги Низомлар, ҳокимият аппаратининг бўлимлари, бошқармалари ва комиссиялари тўғрисидаги Низомлар) киради.

Ҳокимлик аппарати тузилмавий қисмлари тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатларга мансуб йўриқномалари, бўлим ва бошқармаларнинг комиссиялари тўғрисидаги, қабулхоналар тўғрисидаги низомлар, аппаратдаги мансабдор шахслар ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар (йўриқномалар) киради.

Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятининг айрим йўналишлари бўйича қабул қилинадиган ҳужжатларга аппаратда иш юритиш бўйича йўриқномани кўрсатиш мумкин ва, ниҳоят, давлат ҳокимиятининг вакиллик органи ва ҳокимлик аппаратида жамоатчиликнинг ташаббускор органларини, фуқароларни иштирок эттиришга хизмат қиладиган ҳуқуқий ҳужжатлар ҳам қабул қилинади. Уларга халқ дружиначилари, ўртоқлик судлари ишлари бўйича тузиладиган жамоатчилик асосида ишловчи фуқароларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи низомлар киради.

Санаб ўтилган ҳуқуқий ҳужжатларнинг аксарияти давлат ҳокимияти вакиллик органлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси қонунлари қабул қилингандан сўнг эскириб қолади ва у ёки бу ҳолатига аниқлик киритиш лозим бўлиб қолади.

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг турли хил томонлари Ўзбекистон

---

¹ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Т.: Ўзбекистон, 1995, 5-бет.

Республикасидаги мавжуд ҳуқуқий тармоқлар билан тартибга солинади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси мулкчилик тўғрисидаги қонунининг 22-моддасида мулкнинг субъектлари белгиланади, мулкчилик ҳуқуқини халқ номидан Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси ва Ўзбекистон Республикаси халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари амалга оширадилар. Мазкур қонунинг 24-моддаси 2-бандида Ўзбекистон Республикаси номидан ер, ер ости бойликлари, ички сувлар, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, бошқа табиий бойликларга эгаллик қилиш ҳуқуқини барча даражадаги халқ депутатлари Кенгашлари томонидан амалга оширилиши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ва ҳокимликларнинг тизими Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгиланган, уларнинг ички таркибий қисмлари эса улар ҳақидаги алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг, ҳокимликларнинг функция ва ваколатларини амалга оширишдаги депутатларнинг, ҳокимлик девонининг, девон ходимлари ва фуқароларнинг туган ўрни ва роли тартибга солинади. Шунингдек, ҳуқуқий ҳужжатлар билан халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар фаолиятининг асосий ташкилий шакл ва услублари ҳам тартибга солинади. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимликлар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш мураккаб жараёни ташкил этади. Ҳозирги даврда ҳуқуқий нормалар билан бир қаторда бошқа ижтимоий нормалардан ҳам фойдаланиш кўрсатилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий Кенгашлари ўзларига ҳисобот бериб турувчи органлар фаолиятини назорат қиладилар. Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга доир ўз ваколатлари доирасида кўриб чиқиш ҳуқуқи берилган масалаларни, ташкилий масалалар ва Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ назорат этишга доир масалаларни ҳал этади. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ тегишли ҳудудларнинг ҳокимлари мулкчиликнинг турли шаклига мансуб корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш масалаларини ҳал этади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонунда халқ депутатлари Кенгаши ва ҳоким фаолиятининг қонунийлигини назорат қилиш тартиби белгиланган. Унга кўра халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг ҳамда ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, қарорлари ва Фармойишларига зид келадиган қарорлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан бекор қилинади.

Ҳокимларнинг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, қарорлари ва Фармойишларига, Вазирлар Маҳкамаси ҳужжатларига, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг давлат манфаатларига зид келадиган ҳужжатлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тўхтатилади ва бекор қилинади. Вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар ўз ҳудудларида қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва ҳавфсизликни таъминлаш бўйича назорат олиб борадилар. Юқори турувчи халқ депутатлари Кенгашлари қуйи турувчи халқ депутатлари фаолиятига раҳбарликни амалга оширар эканлар, уларнинг фаолиятини ҳам назорат қиладилар.

Маҳаллий ижроия ва халқ депутатлари Кенгашлари ўзларига бўйсунувчи органлар тузадилар, ўз ҳудудларида жойлашган ва ўзларига бўйсунган корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятига раҳбарлик қиладилар, ўзларига қарашли ҳудудларда жойлашган, лекин юқори кенгашларга бўйсунадиган корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятини мувофиқлаштириб турадилар.

Назорат саволлари:

1. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ҳуқуқий асослари?
2. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг умумий принциплари тушунчаси?
3. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг махсус принциплари тушунчаси?
4. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан қабул қилинадиган ҳуқуқий ҳужжатлар?
5. Қонунийлик принципи?
6. Ошкоралик принципи?

Адабиётлар:

Раҳбарий адабиётлар:

1. Каримов И.А. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т1.–Т.: Ўзбекистон, 1996
2. Каримов И.А. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир.- Т.: Ўзбекистон, 2004
3. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Т.: Ўзбекистон. 2008
4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Тошкент. 2009
5. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини ақс эттириш. Тошкент. Ўзбекистон. 2009
6. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш - устувор мақсадимиздир. Тошкент. Ўзбекистон. 2010. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза).
7. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаравонлигини янада юксалтиришдир (2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза).
8. Каримов И.А. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир: Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. –Т.: “Ўзбекистон”, 2009
9. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза) Т. Ўзбекистон, 2010
10. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанамиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаравонлигини оширишга хизмат қилади. (2010 йилнинг асосий яқунлари ва 2011 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза). 2011 йил 22 январь. Халқ сўзи.16-сон.
11. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. «Ўзбекистон», 2011

Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.- Т.: Ўзбекистон, 2012.
2. «Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги (1993 йил 2 сентябрь) Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 9-сон.–Т.: Адолат, 1994.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари

тўғрисида»ги (1999 йил 14 апрель) Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 21-сон.–Т.: Адолат, 1999.

4. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳаллий ҳокимият идораларини қайта ташкил этиш тўғрисида»ги (1992 йил 4 январь) Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 5-сон.–Т.: Адолат, 1992.

Асосий адабиётлар:

1. Тўлаганов А.Т. Давлат ҳокимиятини вакиллик ва ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш (Дарслик).- Т.: Тош.ДЮИ, 2002.

2. Ҳусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг давлат ҳокимияти вакиллик ва ижроия ҳокимияти органлари (Ўқув қўлланма).- Т.: Университет, 1994.

3. Ҳусанов О.Т. Мустақиллик ва маҳаллий ҳокимият.- Т.:Шарқ, 1996.

4. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳукуқи. Муаллифлар жамоаси. Дарслик.-Т.: Молия. 2002

5. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳукуқи. Муаллифлар жамоаси. Дарслик.-Т.: ТДЮИ, 2005

6. Жалилов Ш. Давлат ҳокимияти маҳаллий органлари ислоҳоти, тажриба ва муаммолар.- Т.: Ўзбекистон, 1994

Электрон таълим ресурслари:

<http://www.tsil.uz>

<http://www.norma.uz>

<http://www.gov.uz>

<http://www.lex.uz>